Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

DAVLAT CHEGARASINI QO'RIQLASH BILAN BOG'LIQ QONUNCHILIKDAGI MUAMMOLAR

Nuraliyev Abror Jumanazar o'g'li
Mustaqil izlanuvch
https://doi.org/10.5281/zenodo.23118897

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasini qo‘riqlash va himoya qilish bilan bog‘liq qonunchilikning amaldagi holati, huquqiy tartibga solish mexanizmlari hamda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat chegarasining huquqiy maqomi, davlat organlarining vakolatlari, chegara nazorati, fuqarolarning davlat chegarasini qo‘riqlashdagi ishtiroki, chegara hududidagi maxsus rejimlar, shaxs huquq va erkinliklarini ta’minlash, bojxona va chegara nazoratining o‘zaro hamkorligi, axborot almashinuvi hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning huquqiy asoslari o‘rganilgan. O‘zbekiston Konstitutsiyasida davlat chegarasi va hududning daxlsizligi belgilangan bo‘lsa, 2023-yilda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-868-son Qonun davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash va himoya qilish sohasidagi munosabatlarni maxsus tartibga soldi [1]. Shu bilan birga, chegarani qo‘riqlash jarayonida vakolatlarning aniq chegaralarini belgilash, turli davlat organlari o‘rtasidagi axborot almashinuvi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, maxsus vositalardan foydalanishning protsessual kafolatlari va chegara hududlarida inson huquqlarini ta’minlash masalalari yanada takomillashtirishni talab etadi. Maqolada qonunchilikni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: davlat chegarasi, davlat chegarasini qo‘riqlash, chegara xavfsizligi, chegara nazorati, huquqiy tartibga solish, Davlat xavfsizlik xizmati, Chegara qo‘shinlari, bojxona nazorati, inson huquqlari, chegara hududi, axborot almashinuvi, integratsiyalashgan chegara boshqaruvi.

Аннотация

В статье анализируется современное состояние законодательства Республики Узбекистан в сфере охраны и защиты государственной границы, а также выявляются существующие правовые проблемы. Исследуются правовой статус государственной границы, полномочия государственных органов, пограничный контроль, участие граждан в охране государственной границы, специальные режимы приграничных территорий, гарантии прав и свобод человека, взаимодействие пограничных и таможенных органов, обмен информацией и правовые основы использования современных технологий. Конституция Республики Узбекистан закрепляет неприкосновенность и неделимость государственной границы и территории государства, а Закон Республики Узбекистан «О Государственной границе Республики Узбекистан» № O‘RQ-868 от 13 сентября 2023 года сформировал специальную законодательную основу регулирования соответствующих отношений [1]. Вместе с тем дальнейшего совершенствования требуют вопросы разграничения полномочий государственных органов, межведомственного информационного обмена, защиты персональных данных, процессуальных гарантий применения специальных средств и обеспечения прав человека в приграничных зонах. В статье

сформулированы предложения по совершенствованию правового регулирования охраны государственной границы с учетом современных подходов к интегрированному управлению границами.

Ключевые слова: государственная граница, охрана государственной границы, пограничная безопасность, пограничный контроль, правовое регулирование, Служба государственной безопасности, Пограничные войска, таможенный контроль, права человека, приграничная территория, обмен информацией, интегрированное управление границами.

Abstract

This article examines the current legal framework governing the protection and safeguarding of the state border of the Republic of Uzbekistan and identifies major legislative and institutional challenges. The study focuses on the legal status of the state border, powers of public authorities, border control procedures, participation of citizens in border protection, special regimes in border areas, protection of human rights, interaction between border and customs authorities, information exchange, and the legal regulation of modern border-security technologies. The Constitution of Uzbekistan establishes the inviolability and indivisibility of the state border and territory, while the Law of the Republic of Uzbekistan "On the State Border of the Republic of Uzbekistan" No. O'RQ-868 of 13 September 2023 provides a specialized legal framework for relations concerning the establishment, alteration, protection and safeguarding of the state border [1]. At the same time, several issues require further legislative development, including the delimitation of institutional powers, interagency information exchange, personal-data protection, procedural safeguards concerning the use of special means, and effective protection of human rights in border areas. The article proposes legal and institutional measures aimed at improving the effectiveness, transparency and consistency of state-border protection legislation.

Keywords: state border, border protection, border security, border control, legal regulation, State Security Service, Border Troops, customs control, human rights, border area, information exchange, integrated border management.

Kirish

Davlat chegarasi davlat suvereniteti, hududiy yaxlitligi va milliy xavfsizligining muhim huquqiy institutlaridan biridir. Zamonaviy xalqaro huquq nuqtayi nazaridan davlat o'z hududiga kirish va undan chiqishni nazorat qilish, chegaralarini himoya qilish hamda davlat xavfsizligiga tahdidlarning oldini olish vakolatiga ega. Shu bilan birga, chegara nazorati inson huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya qilish talabi bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 3-moddasida O'zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo'linmas ekani belgilangan [2]. Konstitutsiyaning 15-moddasida esa Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi, davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunlarga muvofiq faoliyat yuritishi mustahkamlangan [2]. Shuningdek, shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish va mamlakat hududida erkin harakatlanish huquqlari ham konstitutsiyaviy kafolatlangan [2].

O'zbekistonning geografik holati davlat chegarasini qo'riqlash masalasining dolzarbligini yanada oshiradi. Rasmiy hukumat ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatning davlat chegarasi umumiy uzunligi 7

090,12 kilometr bo‘lib, Qozog‘iston bilan 2 356,31 km, Qirg‘iziston bilan 1 476,12 km, Tojikiston bilan 1 283,2 km, Turkmaniston bilan 1 831,49 km va Afg‘oniston bilan 143 km chegarani tashkil etadi [3].

Shunday geografik ko‘lamda davlat chegarasini qo‘riqlash faqat chegara qo‘shinlarining faoliyati bilan cheklanmaydi. Unda davlat xavfsizligi, bojxona, migratsiya, sanitariya-karantin, veterinariya, transport va boshqa nazorat yo‘nalishlari o‘zaro bog‘langan holda amalga oshiriladi. Shu sababli huquqiy tartibga solishning aniqligi va idoralararo vakolatlarning izchil belgilanishi amaliy samaradorlik uchun muhimdir.

2023-yilda “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-868-son Qonunning qabul qilinishi ushbu sohadagi qonunchilikni tizimlashtirish yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi. Qonun davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash va himoya qilish bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan [1]. Parlament materiallarida ushbu qonun orqali davlat organlarining vakolatlari, fuqarolar va yuridik shaxslarning davlat chegarasini qo‘riqlashdagi ishtiroki, chegarani kesib o‘tish tartibi, o‘tkazishni vaqtincha cheklash yoki to‘xtatib turish asoslari hamda maxsus vositalar, qurol-yarog‘ va harbiy texnikadan foydalanish masalalari tartibga solingani qayd etilgan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi davlat chegarasini qo‘riqlash sohasidagi qonunchilikni tizimli tahlil qilish, amaliyot uchun muhim bo‘lgan huquqiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot normativ-huquqiy tahlil, tizimli-huquqiy tahlil, qiyosiy-huquqiy metod, formal-yuridik metod va hujjatlarni kontent tahlil qilish usullariga asoslangan.

Tadqiqotning asosiy normativ manbalarini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonun, Bojxona kodeksi, davlat xavfsizligi va chegara qo‘shinlari faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlar tashkil etdi. Shuningdek, davlat chegarasini boshqarishning xalqaro standartlarini o‘rganish uchun BMT, UNODC, OSCE va Yevropa Ittifoqining ochiq hujjatlaridan foydalanildi.

Tadqiqotda, avvalo, davlat chegarasini qo‘riqlash bilan bog‘liq normativ-huquqiy normalar aniqlanib, ularning o‘zaro muvofiqligi tahlil qilindi. Keyingi bosqichda chegarani qo‘riqlashda ishtirok etuvchi davlat organlarining vakolatlari o‘rganildi. Uchinchi bosqichda inson huquqlariga oid konstitutsiyaviy kafolatlar bilan chegara xavfsizligi manfaatlari o‘rtasidagi huquqiy muvozanat masalalari baholandi.

Qiyosiy tahlilda xalqaro amaliyotdagi integratsiyalashgan chegara boshqaruvi konsepsiyasi ham hisobga olindi. Yevropa Komissiyasi integratsiyalashgan chegara boshqaruvi doirasida chegara nazorati, davlatlararo hamkorlik, idoralararo hamkorlik, zamonaviy texnologiyalar, fundamental huquqlar va sifat nazoratini bir-biri bilan bog‘liq yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatadi [10].

Natijalar

Tadqiqot natijasida davlat chegarasini qo‘riqlash qonunchiligida bir nechta muhim huquqiy muammolar mavjudligi aniqlandi.

Birinchi muammo — vakolatlarni chegaralash va idoralararo muvofiqlashtirish masalasidir. Davlat chegarasini qo‘riqlash bir nechta davlat organlarining faoliyatini talab qiladi. Bunda chegara xavfsizligi, bojxona nazorati, sanitariya-karantin nazorati va boshqa nazorat shakllari bir-biridan ajratilgan bo‘lsa-da,

amaliy jarayonda ular o‘zaro bog‘langan. Bojxona kodeksi tovarlar va transport vositalarining bojxona chegarasi orqali olib o‘tilishi, bojxona rasmiylashtiruvi va bojxona nazoratini tartibga soladi [5].

Ikkinchi muammo — chegara hududlarida huquqiy rejimning fuqarolarning kundalik manfaatlari bilan muvozanatlashuvi. Konstitutsiyaning 32-moddasida mamlakat hududida erkin harakatlanish huquqi kafolatlangan, biroq qonunda belgilangan cheklovlarga yo‘l qo‘yilishi ham nazarda tutilgan [2]. Shu sababli chegaraoldi hududlarida o‘rnatiladigan cheklovlar qonuniylik, zaruriyat va mutanosiblik mezonlariga javob berishi muhim.

Uchinchi muammo — shaxsiy ma’lumotlar va raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq huquqiy munosabatlardir. Zamonaviy chegara nazorati biometrik ma’lumotlar, avtomatlashtirilgan identifikatsiya, videokuzatuv va axborot almashinuvi kabi vositalardan foydalanishni talab qilishi mumkin. Bunday sharoitda chegara xavfsizligi ehtiyojlari bilan shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish talablari o‘rtasidagi huquqiy muvozanat alohida ahamiyat kasb etadi. Konstitutsiyaning 31-moddasi har kimning shaxsga doir ma’lumotlari himoya qilinishini kafolatlaydi [2].

To‘rtinchi muammo — maxsus vositalar va qurol-yarog‘dan foydalanishning huquqiy kafolatlaridir. 2023-yilgi qonun mazkur masalalarni alohida tartibga solgan bo‘lsa-da, har qanday kuch ishlatish vakolatining qonuniyligi, zaruriyati, mutanosibligi va undan keyingi nazorat mexanizmlari aniq bo‘lishi kerak. Bu yondashuv inson huquqlari bo‘yicha xalqaro standartlarga ham mos keladi. Yevropa Ittifoqining chegara boshqaruvi bo‘yicha amaliyotida ham chegara nazorati inson huquqlari bilan uyg‘unlashtirilishi fundamental talab sifatida qaraladi [8; 9].

Beshinchi muammo — fuqarolarning davlat chegarasini qo‘riqlashdagi ishtirokining huquqiy chegaralaridir. O‘zbekistonda “Chegara posbonlari” otryadlari faoliyatini tartibga soluvchi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 23-yanvardagi 35-son qarori mavjud. Mazkur hujjatda fuqarolarning davlat chegarasini qo‘riqlash va himoya qilishda ixtiyoriy asosda ishtirok etishi, ularning vazifalari, huquq va majburiyatlari hamda rag‘batlantirish tartibi belgilangan [4].

Bunday mexanizm chegaraoldi hududlarda jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi. Biroq fuqarolik asosidagi ko‘makchi tuzilmalar bilan davlat organlarining majburiy vakolatlari o‘rtasidagi farq doimo aniq bo‘lishi lozim. Xususan, qonuniy majburlov choralarini qo‘llash vakolati professional davlat organlari doirasida qolishi va fuqarolarning vakolati aniq chegaralanishi huquqiy aniqlik nuqtayi nazaridan muhimdir.

Oltinchi muammo — chegara nazoratida qarorlar ustidan shikoyat qilish mexanizmlarining amaliy samaradorligidir. Rasmiy huquqiy maslahat portalida chegara yoki boshqa davlat nazorati organlari xodimlarining qarorlaridan yuqori turuvchi organ, prokuratura yoki sudga shikoyat qilish mumkinligi ko‘rsatilgan [6]. Bunday tartib mavjudligi muhim bo‘lsa-da, chegara nazoratida tezkorlik talabi sababli shikoyat mexanizmlari tez, tushunarli va amaliy jihatdan foydalanish imkonini beradigan shaklda tashkil etilishi zarur.

Yettinchi muammo — chegara nazorati va bojxona nazoratining o‘zaro bog‘liqligidir. Amaliy ma’lumotlar ushbu sohadagi yuklamaning sezilarli ekanini ko‘rsatadi. Masalan, Bojxona qo‘mitasining rasmiy ma’lumotiga ko‘ra, 2024-yil boshidan 23-aprelgacha “Sirdaryo” chegara bojxona posti orqali 31 914 ta yuk avtotransport vositasi o‘tkazilgan. Shu davrda bojxona nazorati jarayonida 35 ta holatda umumiy qiymati qariyb 2,2 mlrd so‘mlik tovar-moddiy boyliklarning noqonuniy aylanuviga chek qo‘yilgan [7]. Ushbu ma’lumotlar chegara nazoratining faqat harbiy-xavfsizlik masalasi emas, balki iqtisodiy xavfsizlik va tashqi savdo jarayonlari bilan ham chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Tahlil va muhokama

Davlat chegarasini qo‘riqlash qonunchiligidagi muammolarni baholashda “xavfsizlik” va “huquq” o‘rtasidagi qarama-qarshilikni mutlaq qarama-qarshilik sifatida ko‘rish noto‘g‘ri. Zamonaviy huquqiy davlatda xavfsizlikni ta’minlashning o‘zi qonuniylik va inson huquqlariga rioya qilish orqali amalga oshirilishi kerak.

O‘zbekistonning 2023-yildagi yangi qonunchilik modeli ushbu sohada muhim huquqiy asos yaratdi. Parlament ma’lumotlarida qayd etilganidek, yangi qonun davlat organlarining vakolatlarini, fuqarolar va yuridik shaxslarning ishtirokini, chegarani kesib o‘tish tartibini hamda vaqtinchalik cheklovlar asoslarini tizimlashtirdi [1].

Biroq qonunning mavjudligi o‘z-o‘zidan barcha huquqiy muammolarni bartaraf etmaydi. Chegara xavfsizligi doimiy ravishda yangi texnologiyalar, migratsiya jarayonlari, transmilliy jinoyatchilik, noqonuniy tovar aylanmasi va axborot xavfsizligi bilan bog‘liq yangi chaqiriqlarga moslashib borishi kerak.

UNODCning Markaziy Osiyodagi chegara hamkorligiga oid materiallarida chegaralarni boshqarishda chegara o‘tkazish punktlari o‘rtasida tezkor aloqa va razvedka-ma’lumot almashinuvi, idoralararo va davlatlararo hamkorlik muhimligi ta’kidlangan [11, 12]. Xususan, UNODC Border Liaison Offices mexanizmini noqonuniy giyohvand moddalar, psixotrop moddalar, prekursorlar va boshqa noqonuniy faoliyatlarni aniqlash hamda oldini olishda muhim vosita sifatida ko‘rsatadi [11].

Shu nuqtayi nazardan O‘zbekiston qonunchiligida idoralararo axborot almashinuvi uchun yagona, aniq va qonun bilan kafolatlangan mexanizmlarni yanada rivojlantirish maqsadga muvofiq. Axborot almashinuvi tezkor bo‘lishi bilan birga, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish talablariga ham javob berishi lozim.

Ikkinchi muhim masala — chegara hududlarida inson huquqlarining kafolatlari. Konstitutsiya insonning shaxsiy daxlsizligi, shaxsiy hayoti, shaxsga doir ma’lumotlarini himoya qilish va erkin harakatlanish huquqlarini belgilaydi [2]. Shu sababli chegara nazoratining har qanday shakli qonuniy asosga ega bo‘lishi, zarur maqsadga xizmat qilishi va mutanosib bo‘lishi kerak.

Xalqaro amaliyotda ham shu yondashuv rivojlanmoqda. Yevropa Ittifoqi Fundamental Huquqlar Agentligi chegara boshqaruvida xavflarni tahlil qilishdan tortib, o‘qitish, chegara tekshiruvlari va kuzatuvgacha bo‘lgan deyarli barcha faoliyat inson huquqlariga ta’sir qilishi mumkinligini qayd etadi [8].

Demak, O‘zbekiston uchun ham chegara qonunchiligini rivojlantirishda xavfsizlik va inson huquqlarini alohida emas, balki yagona huquqiy tizimning o‘zaro bog‘liq elementlari sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Uchinchi yo‘nalish — integratsiyalashgan chegara boshqaruvini huquqiy jihatdan mustahkamlashdir. Xalqaro tajribada integratsiyalashgan chegara boshqaruvi chegara nazorati, migratsiyani boshqarish, bojxona, huquqni muhofaza qilish organlari, axborot tizimlari, xalqaro hamkorlik va inson huquqlarini yagona boshqaruv konsepsiyasida birlashtirishga qaratilgan [10].

O‘zbekiston qonunchiligini yanada takomillashtirishda ushbu konsepsiyaning milliy huquqiy tizimga moslashtirilgan shaklidan foydalanish mumkin. Bunda alohida davlat organlarining mustaqil vakolatlarini bekor qilish emas, balki ularning vakolatlari o‘rtasidagi kesishuv nuqtalarini aniq belgilash nazarda tutilishi kerak.

To‘rtinchi masala — zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning huquqiy asoslarini takomillashtirish. Videokuzatuv, biometrik identifikatsiya, avtomatlashtirilgan xavf tahlili, elektron ma’lumotlar bazalari va uchuvchisiz tizimlar chegara xavfsizligini kuchaytirishi mumkin. Shu bilan birga, bunday texnologiyalar insonning shaxsiy hayoti va shaxsga doir ma’lumotlariga ta’sir qilishi mumkin. Shuning uchun qonunchilikda ma’lumotlarni yig‘ish maqsadi, saqlash muddati, ulardan foydalanish vakolati, ma’lumotlarga kirish darajasi va noqonuniy foydalanish uchun javobgarlik aniq belgilanishi kerak.

Beshinchi yo‘nalish — maxsus vositalar va kuch ishlatish ustidan huquqiy nazoratni kuchaytirishdir. Chegarani qo‘riqlashda xodimlar ayrim vaziyatlarda majburlov choralarini qo‘llashi mumkin. Bunday vakolatlar davlat xavfsizligi uchun zarur bo‘lishi mumkin, biroq ular qonuniylik, zaruriyat va mutanosiblik tamoyillariga bo‘ysunishi lozim. Kuch ishlatilgan har bir holatning qayd etilishi, ichki xizmat tekshiruvi va qonuniylik ustidan nazorat mexanizmlarining mavjudligi huquqiy davlat prinsiplaridan kelib chiqadi.

Oltinchi yo‘nalish — qonunchilikning barqarorligi va tizimliligini ta’minlashdir. Chegara xavfsizligi sohasida qonunlar bilan bir qatorda hukumat qarorlari va idoraviy hujjatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, “Chegara posbonlari” faoliyatini tartibga soluvchi 35-son qaror keyingi yillarda bir necha bor o‘zgartirilgan. LexUZ ma’lumotlarida 2025-yilda ham ushbu nizomning ayrim qoidalariga o‘zgartirishlar kiritilgani ko‘rsatiladi [4].

Bu holat qonunchilikning dinamik rivojlanayotganini ko‘rsatadi, biroq ko‘p marotaba o‘zgartirishlar kiritilishi normativ-huquqiy hujjatlarning yagona tizimda qayta ko‘rib chiqilishini ham talab qiladi. Shu sababli davlat chegarasi to‘g‘risidagi qonunchilikni muntazam huquqiy monitoring qilish va kolliziyalarni aniqlash mexanizmini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

— davlat chegarasini qo‘riqlash sohasida davlat organlarining vakolatlarini takrorlash va kesishish holatlarini kamaytirish;

— chegara, bojxona, migratsiya va boshqa nazorat organlari o‘rtasida qonuniy va tezkor axborot almashinuvi mexanizmini takomillashtirish;

— chegara hududlarida fuqarolarning huquqlarini cheklashning aniq huquqiy asoslari va mutanosiblik mezonlarini batafsil belgilash;

— biometrik va boshqa shaxsga doir ma’lumotlardan chegara nazoratida foydalanishning maxsus huquqiy kafolatlarini kuchaytirish;

— maxsus vositalar va qurol-yarog‘dan foydalanish bo‘yicha xodimlarning qarorlari ustidan ichki va tashqi nazorat mexanizmlarini takomillashtirish;

— “Chegara posbonlari” kabi fuqarolik ko‘mak mexanizmlarida vakolat va javobgarlik chegaralarini yanada aniq belgilash;

— chegara xavfsizligi sohasidagi qonunchilikning muntazam huquqiy monitoringini joriy etish;

— zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni huquqiy tartibga solishda inson huquqlari va axborot xavfsizligi talablarini birgalikda hisobga olish;

— chegara nazoratidagi qarorlar ustidan shikoyat qilishning tezkor va samarali mexanizmlarini takomillashtirish;

— xalqaro va mintaqaviy hamkorlik, xususan, chegaralararo axborot almashinuvi va qo‘shma tayyorgarlik mexanizmlarini huquqiy jihatdan mustahkamlash.

Xulosa

Davlat chegarasini qo‘riqlash O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy yaxlitligi va milliy xavfsizligini ta’minlashning fundamental yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekiston Konstitutsiyasida davlat chegarasining daxlsizligi mustahkamlangan bo‘lib, 2023-yilda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-868-son Qonun ushbu sohada zamonaviy huquqiy asosni shakllantirdi [1; 2].

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, mavjud qonunchilik davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash, himoya qilish, chegarani kesib o‘tish, davlat organlarining vakolatlari va fuqarolarning ishtirokini tartibga solish bo‘yicha muhim huquqiy mexanizmlarni yaratgan. Shu bilan birga, qonunchilikni yanada takomillashtirish zarur bo‘lgan yo‘nalishlar ham mavjud.

Eng muhim masalalar qatoriga davlat organlari vakolatlarini yanada aniq chegaralash, idoralararo axborot almashinuvi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, maxsus vositalarni qo‘llash ustidan nazorat, chegaraoldi hududlarda fuqarolarning huquqlarini ta’minlash va shikoyat qilish mexanizmlarini takomillashtirish kiradi.

O‘zbekistonning 7 090,12 kilometr uzunlikdagi davlat chegarasi mavjudligi [3] chegarani boshqarish masalasining ko‘lami va murakkabligini yaqqol ko‘rsatadi. Shu sababli chegara xavfsizligini faqat texnik yoki tashkiliy masala sifatida emas, balki kompleks huquqiy institut sifatida rivojlantirish zarur.

Kelgusida davlat chegarasini qo‘riqlash qonunchiligini takomillashtirishda integratsiyalashgan chegara boshqaruvi, idoralararo hamkorlik, raqamli texnologiyalar va inson huquqlarining kafolatlarini yagona tizimda uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv davlat xavfsizligini mustahkamlash bilan bir qatorda qonuniylik, huquqiy aniqlik va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **O‘zbekiston Respublikasi.** “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-868-son, 13.09.2023. — Elektron rasmiy nashr; foydalanilgan qoidalar: davlat chegarasini belgilash, qo‘riqlash va himoya qilishga oid moddalar. **Sahifa o‘rniga elektron hujjatning tegishli moddalari ko‘rsatiladi.**
2. **O‘zbekiston Respublikasi.** O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir, 30.04.2023. — 3, 15, 20, 21, 27, 31, 32, 33-moddalar. **Elektron rasmiy nashr; sahifa raqami o‘rniga moddalar ko‘rsatilgan.**
3. **O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali.** “Hudud”. — O‘zbekiston davlat chegaralarining uzunligi bo‘yicha rasmiy ma’lumot, yangilangan 15.07.2025. — Elektron resurs.
4. **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.** “O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlariga ko‘maklashuvchi ‘Chegara posbonlari’ otryadlari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 35-son qaror, 23.01.2021. — 1-ilova, 1–32-bandlar. **Elektron hujjat; sahifa o‘rniga bandlar ko‘rsatilgan.**

5. **O‘zbekiston Respublikasi.** O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. O‘RQ-400-son, 20.01.2016. — 1–15-moddalar, 3-bob, 407–412-moddalar. **Elektron rasmiy nashr; sahifa o‘rniga moddalar ko‘rsatilgan.**
6. **O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.** “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasini kesib o‘tish tartibi”. — Davlat chegarasidan o‘tish, hujjatlar, nazorat, vaqtinchalik cheklovlar va shikoyat qilish tartibiga oid bo‘limlar. Elektron resurs.
7. **O‘zbekiston Respublikasi Bojxona qo‘mitasi.** “‘Sirdaryo’ chegara bojxona posti va ‘Malik’ bojxona punkti faoliyati o‘rganildi”, 23.04.2024. — Elektron rasmiy axborot.
8. **European Union Agency for Fundamental Rights (FRA).** The European Border and Coast Guard and Fundamental Rights. Luxembourg, 2023. — pp. 1–7, 15–23.
9. **European Union Agency for Fundamental Rights (FRA).** Border Controls and Fundamental Rights at External Land Borders. Luxembourg, 2020. — pp. 5–18, 21–30.
10. **European Commission.** Effective Management of External Borders: European Integrated Border Management. Brussels, 2023. — elektron hujjat; integratsiyalashgan chegara boshqaruvi komponentlari bo‘yicha tegishli bo‘limlar.
11. **United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).** UNODC Programme for Central Asia: Integrated Border Management and Border Liaison Offices. Vienna, 2019. — pp. 1–8.
12. **United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).** In-Depth Thematic Cluster Evaluation of the Projects: Law Enforcement and Border Control in Central Asia. Vienna, 2018. — pp. 44–51.
13. **Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).** Border Security and Management in Central Asia: Regional Cooperation and Capacity Building. Vienna, 2012. — pp. 1–10.
14. **Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).** Annual Report: Project Co-ordinator in Uzbekistan. Vienna, 2019. — pp. 36–38.
15. **European Parliament.** Management of the External Borders: European Border and Coast Guard. Brussels, 2026. — elektron nashr; Schengen baholash mexanizmi, axborot tizimlari va chegara nazorati bo‘yicha tegishli bo‘limlar.
16. **Gray, Christine D.** International Law and the Use of Force. 4th ed. Oxford University Press, 2018. — pp. 32–74, 262–340.
17. **European Union.** Regulation (EU) 2019/1896 on the European Border and Coast Guard. — fundamental rights, integrated border management va chegara boshqaruviga oid tegishli moddalar. **Elektron hujjat; sahifa o‘rniga moddalar ko‘rsatiladi.**